

Sámegielaht álgooahpahusa gielalaš iešvuodát

PIGGA KESKITALO – KAARINA MÄÄTTÄ

Sámi allaskuvla – Lappi universiteahhta

Láidehus

Sámeoahpahussii leat olu vuordámušat ja guottut, ja fáddá lea ovdan dávjá medias. Dá muhtin bajilčállagat: *Bør tilby gratis samiskutdannelse* «Galggašii fállat nuvtta sámegoahpahusa» (Manndal – Somby 2010). Ođđasis boahdá ovdan, ahte sámegielaht oahpaheaddjistudeanttaid stipeandaortnega berrešii buoridit, vai sámegieloahpahussii fidnešii boahttevuodas álkibut oahpaheaddjiid. Nubbi media bajilčála guoskkaha vuosttaš albmanusa: *Stor mangel på samisklærere* «Stuorra váili sámegieloahpaheaddjiin» (Andersen 2010). NRK Sápmi ođđasis *Vil vite hvorfor stadig færre velger samisk* (Måsø 2010) sámi áššiid stáhtačáli Raimo Valle sávvá čielggaduvvot, manne oahppiidlogut sámegielaht oahpahas mannet vulos. Media gidde fuomášumi olles sámegoahpahusa dálá dillái. Danne dutkanfáddá leage beroštahtti: Makkár lea dálá sámegielaht álgooahpahusa dilli?

Dán čállošis guorahallojuvvojit davvisámegielaht oahpahas gielalaš iešvuodát. Geahčaduvvojit eandalii álgooahpahusa iešvuodát. Álgooahpahasain dákkko bokte oaivvilduvvo oahpahas mii lea Norggas vuosttaš ja nuppi ceahki oahppiid oahpahas ja Suomas ovdaskuvlla ja 1.-2. luohkáid oahpahas. Buot dáhpahasain oahpahas leamašan ovttahtton luohkain, mas leat oahppit guđa jagis 8-jahkásažžan. Norggas vuosttaš luohká oahppi lea guđajahkásaš ja Suomas 7-jahkásaš. Suomas lea guđajahkásaččaide eaktodáhtolaš ovdaskuvlafálaldat jogo mánáidgárddis dahje skuvllas dan mielde, mo iešguđege gielda ášši čoavdá.

Dát artiikkal vuodđuduvvá Pigga Keskitalo (2010) Norgga beale sámegoahpahas čállon nákkosgirjái¹ ja lassin Suoma beale áiccademiide ja jearahallamiidda álgooahpahas. Skuvlaetnográfalaš dutkanmateriála čohkkejuvvui daid geavatlaš lágide-miin maid duohkin ledje Norgga bealde 10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánaid (O97S, Gonagaslaš girko-, oahpahas- ja dutkandepartemeanta 1997) ja Máhttoloktema (Máhttodepartemeanta – Sámediggi – Oahpahasdirektoráhtta 2008) oahppoplánadokumeanttat ja Suoma bealde vuodđoskuvlla Oahppoplána vuoduštusat

1 Professor Kaarina Määttä leamašan Pigga Keskitalo nákkosgirjebarggu bagadalli.

(Oahpahusráđđehus 2004) ja ovdaskuvlla oahppoplána vuoduštusat (Opetushallitus 2000). Deatalaš oassi dán artihkkalis lea Norgga ja Suoma beale álgoohpahusa buohtastahttin.

Sámeohpahusa árgabeaivi skuvllain guorahallojuvvui kultursensitiiva lahkona-vugiin. Kultursensitiivavuolta mearkkaša dan, ahte oahpahas lea lagaš čanastat oahppiid duogáži ja gillii. Seammás dát oasis váldojuvvojit oahpahas guovddáži oahpaha plánain ja geavatlaš lágideamis. Kultursensitiiva oahpahaslágideapmi loktanii juo Reforbma-97 dutkamuša áigge mearkkašahttin (gč. Lauhamaa 2003). Maidái dan manjá dahkkon dutkamušat nannejedje dán fuomášumi (gč. Lauhamaa 2005; 2008; 2009; Lauhamaa – Rasmus – Judén-Tupakka 2006; Keskitalo – Määttä – Uusiautti 2011a; 2011b; Pietilä – Lauhamaa 2008). Skuvlaetnografija vuodul kultursensitiiva oahpaha ilbman loktanii guovddáži. Ilbmama dásis lea dehálaš buktit ovdan, makkáraš sámegiela dilli lea geavatlaš luohkkálatnjadoaimmas álgoohpahusas ja skuvllain. Kultursensitiivavuoda deattuheapmi heive sámeohpahussii, dasgo dat lea huksemin sámi skuvladutkama reaidduin skuvlema iešmearrideami. Kultursensitivitehta bokte sámiid iežaset árvvut bohtet skuvlla deataleamos oassin.

Dutkanmetoda, dutkanmateriála ja analysa

Dutkanlahkoneapmin lea kvalitatiivvalaš kultuvrralaš lahkoneapmi, sámi skuvladutkan. Dutkojuvvon diehtu áddejuvvo ja hápmašuvvá historjjálaččat ja kultuvrralaččat. Lahkoneapmi dahká vejolažžan dutkama, mas kultuvrralaš iešvuodát dutkojuvvojit daid iežaset vuolggasajiin. Kultuvrralaš lahkoneapmiin sáhtta dutkat ovdamearkan ovdáneami, bajásgeassima, skuvlejumi ja identitehta huksema. (Hirsjärvi 1985: 73; Ogbu 1991: 7–8; Wulf 2002: 1–6.) Sámi skuvladutkan lea vuolgahuvvon Reforbma-97 oahppoplána dutkama áigge (gč. Hirvonen 2003a; 2003b). Ulbmilin lea lasihit dieđu sámi oahpaha birra ja nu čájehit geainnu iešstivrejupmái, man sáhtta gohčodit álbmoga buresbirgejumi geađgejuolgin. Metodalaš girjáivuohta govvida dutkanvugiid.

Váldodutkanvuohkin, mainna diehtu lea buvttaduvvon dán čálloš, lea skuvlaetnografija. Dat mearkkaša, ahte dutki lea fárus áiccadeamen ja jearahallamin dihto áigodaga skuvllain ovtasbarggus skuvlla doibmiiguin. Dutkanmateriála lea hápmašuvvan sosiála gulahallamis konstruerema bokte, nu ahte diehtu lea šaddan dutkanguimmiiguin ja mannan dutki čađa. Dutkanguoibmi mearkkaša dan, ahte

diehtu hápmašuvva ovttasbarggus dutkanguimmiiguin, nugo Erika Katjaana Sarivaara (2010) čállá. Diehtu mii skuvlaetnografijas huksejuvvo lea áidnageardásaš ja kontekstii čadnon. Buktojuvvo ovdan okta govva sámi skuvllaid oahpahasas. Skuvladutkama ulbmilin lea čájehit čuolmmaid ja váldegaskavuodaid, ja nu loktet áššiid ságastallamii, mat muđui veajášedje báhcit čihkosii almmolašvuodas. Muđui skuvlla čuolmmat ja vejolašvuodát sáhtášedje báhcit skuvlaovddideami dáfus geavatkeahtá ovdamearkan dutkamis, skuvlla iežas ovddidanproseassain ja oahpeaddjiskuvleju-mis.

Fárus leat oassálasti áiccadeamit jagiin 2001–2007 ja videoobserveremat jagis 2001 sámegeielat oahpahasas Norgga beale sámeskuvllain guđa luohkkálanjas, oahpa-headddjiid jearahallamat (n: 7), dutki beaivegirjemearkkastagat ja skuvlla dokumeant-tat nugo jahkeplánat ja fágaplánat. Maiddái sámegeiela korpusmateriála (Sámi giella-tekno 2008) geavahuvvo doarjjan, vai sámegeiela álgooahpahusa iešvuodát boadášedje ihtaga dásis ovdan. Suoma bealde leat fárus áiccadeamit golmma skuvllas ja oah-paheaddjiid jearahallamat (n: 6) jagiin 2006–2008. Áiccadeamit leat čadahuvvon mánggaid jagiid áigge ja leat bistán háválassii mánggaid vahkuid ain ovttá skuvl-las. Dutkanmateriála lea viiddis ja dat lea čohkkejuvvon olu, nugo skuvlaetnografija dutkanvuogis leage dábálaš.

Ulbmilin lea sámegeiela oahpahusa dili oppalašvuoda ádden ja ovdanbuktin. Oah-pahusa geavtlaš lágideapmi plána dásis lea veardiduvvon dutki dulkojumiide ja dutkanguimmiid mitalusaide. Dutkanmateriála doarjjan leamašan maiddái media dieđut oahpahusa birra. Etnografijas ávkkástallo buot diehtu, mii lea oazžumis, ja nu spirálalaččat albmanusa mearkkašupmi huksejuvvo ovttasbarggus dutkanguim-miiguin. Dutkanbohtosat leat hápmašuvvan dan vuodul, mii skuvlla oahpahasas ál-gii áiccademiid, jearahallamiid ja dutkanáigodaga vuodul loktanit mearkkašahttin. Oahppoplánanaid teavsttat ja ovddit dutkamušat leat fállan maiddái dehálaš dieđu.

Čállinvuogi mearkkašupmi

Sámegeielat álgooahpahus ja sámegeielat oahpahus oppalaččat lea dutkojuvvon muh-tin veardde. Ovdamearkan Nils Øivind Helander (2003), Jorun Høier (2007), Ole Henrik Magga (2003), sámegeiela álgooahpahusa projeakta (omd. Myrvoll 2005) ja Helena Valkeapää (1985) leat guorahallan sámegeielat álgooahpahusa iešgudege

láhkai. Høiera dutkamuša váldogávnaheapmi lei, ahte jus birastahtti servodaga doarjja sámegiela oahpahussii váilu, de sámegiela lohkanáidu veadjá báhcit váilevažžan jus dan buohtastahtá dárogiela lohkanáidui. Su dutkamušas dutkanjoavkun ledje oahppit geaid sámegiela dáidu ii lean nu buorre go dárogiela dáidu. Helander (2003) guorahalai sámegielaat álgooahpahusa metodaidd. Magga (2003) buohtastahtii earret eará Davviriikkaid oahppoplánaid ja gávnnahe, ahte Norgga beale ulbmilat leat beare láivvit ja vedjet maid čuovvut dárogiela oahpahusmálliid. Nappo oahppoplánat eai váldde vuhtii sámegiela dili. Magga gávnnahe lassii, ahte sámegiela oahppoplánat leat báikkuid njuolgo jorgalusat dárogiela oahppoplánain. Dása čujuhedje ovdamearkan sámegiela oahppoplána ulbmilat, maid vuođul livččii galgan geavahit dakkár oahppomateriálaid mat sámegillii eai gávdno. Sámegiela oahppoplánat eai leat heivehuvvon servodatlaš diliide. Valkeapää (1985) fas guorahalai čállinvuogi ja suopmana mearkkašumi oahpahusas. Lea čielggas, ahte diehtu sámegielaat álgooahpahusa birra váilu. Ovdamearkan viiddis guorahallamat oahppiid lohkan- ja čállindáidduin eai leat dahkkon, vaikke sámegiela álgooahpahusprošeakta leage dáiguin bargagoahtán muhtin muddui. Vai fidnešii rivttes vuođu cealkit juoidá sámegielaat álgooahpahusa dilis, berrešedje oahppit testejuvvot iešgudege láhkai viidát. Ja ovdalgo dan sáhtá dahkat, fertejit sámegielaat álgooahpahusa iešvuođat vuos albmaneami dásis buktjuvvot ovdan.

Máilmmis lohkama ja čállima oahpahusa leat dutkan olu, muhto easka maŋimuš áiggiin leat gávnnahe, ahte giela iežas konteksta berre váldot vuhtii (omd. Lerkkanen 2003). Lea dárbu guorahallat, maid gielaidd dutkamušain sáhtá sámegillii váldit mále. Mikko Aro (2004) lea dutkan čállinvugiid váikkuhusa lohkama oahppamii. Son lokte nákkosgirjjistis oidnosii, ahte lohkan-oahppamii váikkuha giela čállinvuohki. Norggas sámeskuvlla sámegiela fágaplánaid oahpahus lea huksejuvvon dárogiela oahpahusa árbevieru mielde (Magga 2004). Dát sáhtá dahkat lohkan-oahppamis hihtáseabbo, go maid dat muđui livččii. «Olu sámi oahpaheadjit leat vásihan ahte dat metodat mat heivejit dárogiela oahpahussii, eai buot áiggiid leat nu buorit sámi lohkan-oahpahusas» (Myrvoll 2005: 6). Maŋnelis gielaidd fágaplánat divvojuvvojedje eurohpalaš giellaoahppanstandárddaid málliid mielde Máhttolokten-oahppoplánadokumentii (gč. Máhttodepartemeanta – Sámediggi – Oahpahusdirektoráhtta 2008), muhto eai leat veláge ulbmiliid dáfus seamma dárkkit go ovdamearkan Suomas.

Suomagielat oahppiid lohkanáidu ovdána hui jođánit ja dat lea earálágan go earágielat oahppiid lohkanáiddu ovdáneapmi. Lohkanáidu ovdána earenoamáš hihtásit lohkanutkama váldogielas engelasgielas. Suomagielat oahppit olahit moatti mánus dakkár lohkanáiddu dási, masa engelasgielat mánáin gollet guokte skuvlajagi. Aro dutkamuša viiddis gielaideid gaskasaš veardádallamiin vuhtto, ahte giela bustávva–jietnadat -vástideaddjiid konsekveanssas lea čielga oktavuoha lohkanáiddu ovdáneami johtilvuhtii. Engelasgielas dát vástideaddjivohta lea eahpeavddálaš ja álgi lohkkái dávjá einnosmeahtun, go fas eará eurohpalaš gielain bustávva–jietnadat vástideaddjivohta lea čielgasut ja eambo konsekveanta. Indiviidadásis lohkanáidu orru ovdáneamen fihttema láhkai, jođánis lávkin lohkanáidui. Suomagielat oahppiid jietnadatlaš, čohkkejeaddji lohkanáiddu jođánis ovdáneami oktan dahkkin lea suomagiela čállinvuogi measta dievaslaš bustávva–jietnadat -vástideaddjivohta. Suomagiela ievvuoda dihtii čállindáidu ovdána álgomuttus seamma leavttuin ovttas lohkanáidduin buohtalagaid, iige sániid oahpivuodas leat olu mearkkašupmi álgi lohkkái. Lohkanáiddu dárkivuoda ovdáneami einnosta dat, mo skuvlla áiddu álggahan oahppi dovdá bustávaid. Jietnadagaid earuheami dahjege fonologalaš dáidduid oktavuoha lohkanáiddu ovdáneapmái lea čielgasit uhcit. Vaikke Aro dutkamušas lohkanáiddu dárkilvuoha ovdánii jođánit suomagielat oahppiid gaskkas, vuosttaš luohká loahpas mánáid lohkanleavttus ledje mearkkašahti earut. (Aro 2004.) Lea dehálaš dutkat giela iežas konteavstta, ja nu ovddidit teorijja giellaoahpahussii. Dalle ii galgga váldit ovdamearkkaid gielain mat leat konteavstta ja čállinvuogi dáfus guhkkin eret giela iežas dilis. «Norggas lohkan- ja čállinoahpahuš orui mannamin siera, ii oktanaga.» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001; 2007). Dat oidnui dutkanmateriálas nu, ahte go luohkkálanjas lei jođus lohkanohpahallan, de dasa ii laktášan čállinoahpahallan.

Aro dutkamuša bohtosat duodaštit, ahte giela čállinvuogis lea mearkkašupmi álgi lohkkái, ja danne ávžžuhuvvo, ahte lohkanáiddu ovdáneami teorijjat ja mállet guorahallojit kritihkalaččat. Aro hástá skuvlensuorggi guorahallat oahpahuš vugiid, mat eai soaitte heivehuvvon justa dan gillii masa oahpahuš guoská. Dat mearkkaša ovdamearkan dan, ahte málle suomagiela oahpahuš ii gánnet su dutkamuša mielde váldit engelasgiela lohkanohpahuš, dasgo lea sáhka áibba eará gielain ja čállinvugiin. Leage dárbbalaš dutkat lohkanválttisvuodaid ja daid albmánemiid ja duogášválttisvuodaid giellaearuid perspektiivvas. (Aro 2004.) Go dán dulko, de

galgá maid váldit vuhtii sámiid ruovtturiikkaid váldogielaide ja sámegeiela gaskasaš earuid. Ii sáhte njuolgut kopieret sámegeiela lohkan- ja čállinoahpahussii váldogielaide árbevieru. Sámegeiella veadjá leat čállinvugiid skálás oalle álkiid gaskkas – ii goittotge seamma álki go suomagiella. Lassehástalusa buktet suopmanat ja sámegeiela sajádat giellasosiologalaččat ja álgoálbmotgiellan. Dás lea sáhka sámiid servodatlaš sajádagas ja váldegaskavuodain, nappo maid historjjás. Assimileren lea dáid maŋimus áiggiid muđuige dagaheamen sámegeiela oahpahusoktavuodaid mohkkábun go váldogielaide bealde.

Gielddaid giellaprográmmat

Sámegeiela giellasosiologalaš dilli ja dan hástalusat oidnojit Keskitalo (2010) Norgga beale dutkanmateriálas ovdamearkan nu, ahte gielddaid giellaprográmmat leat oahppiide oalle lossadat goittotge álgooahpahuscehkiin. Dákko bokte ii oro váldon vuhtii, ahte sámegeiela sajádat lea rašši ja sámeoahppiin leat eambo gielat oahppo-programmain go dárogielat oahppiin. «Sámegeiela lassin sámeoahppit lohket riikka váldogielaide ja engelasgeiela dalán vuosttaš luohká rájes» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001; 2007). Dát giellaprográmmat leat kopijiat njuolgut riikkadási málliin, main deattuhuvvo dárogeiela ja engelasgeiela dehálašvuohta. Dákkár málle heivvolašvuođa sámeskuvlii sáhtta goittotge bidjat jearaldatvuložin, dasgo sámegeiela earenoamáš dilli ii váldo vuhtii. Dát čuohtá ovdamearkan nu, ahte lossa giellaprográmmat váldet diimmuid sámegeiela oahpaheamis. Suoma ja Norgga veardidettiin lea sáhka stuorra diibmolohkoearuin, mii lea várrejuvvon oahppi eatnigieloahpahussii:

Gaskamearálaččat sámegeiela oahpahussii lea várrejuvvon 3,5 diimmo Norgga sámeskuvllain. Suomas fas lohku lea gaskamearálaččat guhtta diimmo. Suomagiella lea dušše okta diibmu álgooahpahusas dan vuodul mo gielda lea mearridan. Oktiibuot diibmomearri dán guovtti gillii lea čieža vahkkodiimmu Suomas. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007.)

Suomas eará gielat eai álgge dábálaččat sámeoahppis ovdalgo sii leat goalmmát luohkás. Dát danne, vai sii bastet iežaset eatnigielaide vuosttaš oahppat ráfis. Dát prinsihpa lea čuvvojuvvon viidát, muhto maŋimus jagiin ovdamearkan Ohcejogas leat álgán dárogieloahpuin juo vuosttaš skuvlajagiin.

Oahppit álggahit Norgga sámi hálddašanguovllu gielddain vuosttaš luohkás sáme giela, dárogiela ja engelasgiela oahpahallama buot oktanaga. Kveana-gielagat dahje suomagielaht dahje sisafárrejeaddjjoavkkut álggahit lassin iežaset giela lohka. Lea vejolaš maiddá muhtin gielddain leat guovttegielat luohkás. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001.)

Duogážin giellaprográmmaide lea dat, ahte Norggas leat jurddašan riikkadásis, ahte dárogiella lea unna giella Eurohpás. Orru leamen nu, ahte dárogiela oahpahallama galgá dán prinsihpa vuodul maiddá sámeskuvllain álggahit árrat ovtta engelasgielain steinerlaš giellaoahpahallanmálla mielde. Dárogiela ja engelasgiela mearkkašupmi orrot leamen dehálačča Norggas, seammás árra giellaoahppan deatuhuvvo. Dákkár jurddašepmi sáhtá maid čujuhit giellalávgunprinsihppii, mas stoahkama bokte álggahuvvojit mánja giela juo vuosttaš luohkás. Ii leat čielggas, ahte leago dákkár mearrádus dahkkon dihtomielalaččat sámeskuvllaid olis dahje leago bargojoavku, guhte dákkár mearrádusa duohkin vejolaččat lea. Vai leago Norgga stáhta málla kopierejuvvon kritihka haga njuolgut sámeskuvllaide? Dát skuvlenpolitihkalaš linnjá dagaha oassin olu barggu sámeskuvlla oahppiide, dasgo olugat oahppiin guđet leat sáme gielat luohkái, gártet luohpat eatnigielliimmuin. Eatnigiela oahpahallan álgoluohkái livččii goittotge dat deháleamos, dasgo dainna lágiin láchčojuvvo giellaáddejuvvo bajit dásiide. Ja dás ferte velá fuopmášahttit, ahte sáme giella sáhtá leat maiddá máná eatnigiella, vaikke dat livččiige massojuvvon soa assimilerenproseassas (gč. Skutnabb-Kangas 2008: 86–88). Eatnigiela oahppan lea áibba guovddáš ášši eará gielaide oahpahaladettiin. Nuppiiguin sániiguin, jus máná eatnigiela ovdáneapmi ii dorjojuvvo, de ii leat vierisgielaidge oahppan vejolaš. Ja vearrámuš dilis mánás sáhtá boahit beallegielat, olmmoš guhte ii máhte ovttagiela álbmaláhkai. Gielaide oahpahallamis galgá diedusge muitit, ahte sáhka ii leat dušše giela birra, muhto maiddá kultuvrra ja identitehta birra, mat maiddá huksejuvvojit giela vehkii. Vuosttamuzžan galggašii goittotge jurddašit, ahte sáme giella lea buot sámemánáid eatnigiella. Danin ii sáhte jurddašišgoahit, ahte suomagielat dahje dárogielat ruovttu mánás ii leat riekti revitaliseret iežas eatnigiela, sáme giela.

Lea vejolaš dattege mannat sámeluohkkái ja oahppat lohkat ja čállit sáme giellii, vaikke giella ii livččiige skuvlii álggedettiin velá buorre. Lea eambo sáhka

doarjagis ja oahppi iežas attáldagain, mo lohkan- ja čállinoahpahallan ovdánit dakkár dilis, mas sámegiella lea skuvlii álggedettiin passiiva dilis. Dutkanmateriálas ledje dievva dakkár ovdamearkkat, mas oahppit leamašan easkka oahpahallamin sámegiela, go leat álgán skuvlii. Ja dát ii leat hehtten sin oahppamis lohkat ja čállit ja oahppamis sámegiela. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007.)

Giella sáhtta ieš mearridit giellapolitihkalaš linnjá. Dutkanmateriála čájeha, ahte buot guđa Norgga beale skuvllas gos ledjen áiccadeamin dahje jearahallamin oahpaheaddjiid, de «Oahppit lohket sámegiela, dárogiela ja engelasgiela dalán vuosttaš luohká rájes» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001, 2007).

Oahpaheaddjit raporterejit ovdamearkan vokálaid seaguheami. Dákkár bealli doarju dan, ahte berrešii leat eambo sámegiella vuos álgoluohkain ja de easkka buktit eará giellaid fárrui. Sámegielas ja dárogielas vokálat o ja u leat earáláganat: «Oahppit seaguhit dárogielain vokálaid o ja u» (Oahpaheaddji jearahallan 2007). «Ságastallamiid vuodul bargonoaddi orru oahpaheaddjiid alde oalle lossadin, go gártet olusiid giellaid hálddašit ja nu eastit lohkan- ja čállinváttuid mat dies sáhttet loktanit» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001; 2007). Sámegiella lea čállinvuogi ja gielladili dihtii váddásot oahppat čállit, danin go váilu doarjja gillii. Berrešiigo dili doarjut nu ahte fállá eambo diimmuid maiddái Norgga bealde? Diet lea goittotge árvogažaldat. Norgga bealde vedjet leat eará árvvut skuvllas go eatnigiela, lohkan- ja čállindáiddu árvvošteapmi. Oahppoplána duogášjurdda lea Norgga bealde, ahte álgoluohkain álget gielain stoahkama bokte, nugo dilli leage engelasgiela fága buohta.

Dárogiella lea goittotge veahá eará dilis sámegielat oahppiid gaskavuodas, dasgo dávjá sii buohkat leat juo guovttegielagat. Dalle oahppoplána prinsihpa dákko buohta ii doaimma nugo dilli lea dárogielat ovttagielat oahppiid joavkkus. Lea sáhká mánáid eatnigiela doarjumis, mii sámegiela konteavsttas mearkkaša dan, ahte fertešii erenomáš olu doarjut giela, go sámegiela stáhtus ja oinnolašvuohta lea muđui ráddjejuvvon. «Dán dilis dárogiela ja engelasgiela diimmut váldet álgooahpahasas sámegiela diibmoresurssa» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007). Dalle dát bealli čilge dan, manne sámeluohká oahppit eai geargga ieža bargat doarvái lohkan- ja čállindáiddu buorrin Norgga beale skuvllain.

Suomas deattuhit, ahte mánát galget oahppat vuos iežaset eatnigiela (omd. Turunen 2008). Norgga bealde gielddain orru váilumin sámegiela suodjaleaddji giellapolitihkka. Giellaplánema (*language planning*) ideologiiija orru váilumin sámegiela oahpahusa dilis, ja eandalii skuvlenpolitihkas. Dat bođii ovdan mángga oktavuodas: ovdamearkan go gehččen oahppoplána, ledjen fárus skuvllaid árgabeaivvi čuovvumin, ságastallen oahpaheaddjiiguin ja geahčadin skuvllaid seinniid almmuhusaid. Giellaplánemis skuvllain galggašii váldit vuhtii ovdamearkan áššiid mat gusket giela oahppamii, giela revitaliseremii, láhkaproseassaide ja kultuvrraid mánggabealatvuhtii. Dat galggašedje vuodđuduvvat čielgasit politihkkii, mii suodjala giela dili ja mii váldá vuhtii birrasa, gos giella lea ja eallá. (Bakmand 2000.)

Gáibideaddji giellaprográmmat ja eatnigiela diimmuid unna mearri ja nuppe dáfus stoahkama stuorra mearri Norggas sáhttet leat okta sivva, ahte oahppit ohppet njozet lohkat ja čállit dahje birgejit heajubut lohkanáiddu iskosiin. »Áiccademiid vuodul oahppit stohket olu oahppodiimmuin, dasgo stoahkamii lea várrejuvvon áigi diibmoplánas. Maiddái fágadiimmut čadahuvvojit olu stoahkama bokte.» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001.)

Lohkanáiddu iskosiid birra leat ovdanbuktán Norggas ovdamearkan Marit Kjærnsli, Svein Lie, Rolf Vegar Olsen ja Astrid Roe (2007). Sii čállit, ahte Norgga oahppit birgejedje funet lohkanáiddu iskosiin. Lassin heajos skuvlaceavzima duogázis sáhtta leat kultuvrralaš oktiibeaskeheapmi (Järvensivu – Paksuniemi 1997; Ogbu 1992) ja fápmovuogádagat. Dákko bokte čilgejeaddji albmanussan loktana oarjemáilmmi skuvlakultuvrra ja sámii kultuvrra deaivvadeapmi. Suomas lohkanáiddu iskosiin birgejumi sáhtta čilget vuos oahpaheaddji ámmáha gáibádusain. Virggiide lea dohkálašvuoda gáibádusain bajit allaskuvladutkkus. Maiddái jahkečuđiid deaddu lohkama árvvošteapmái Suomas čilge dili bealistis (Paksuniemi 2009). Suomagiela ortográfalaš álkivuoda dadjet maid sivvan birgejupmái lohkanáiddu iskosiin.

Oahpahusas ii oro čielga ulbmil ovdamearkka vuodul. Dán ii sáhte generaliset leat olles Norgga beale sámehoahpahusa čuolbma, muhto lea buorre jearrat, leatgo oahpahuskultuvrraid earuid sivvan guovtti riikka gaskkas oahpaheaddjiid skuvlejumi earut ja dasa gullevaš gáibádusat, servodatlaš erohusat, oahppoplána erohusat ja makkár árvi skuvllas lea servodagas. Oahpaheaddjiin Suomas gáibiduvvo mastergráda buot dásiin. Jus álgooahpahusas oahpaha, de ávžžuhuvvo ahte oahpaheaddjis

lea vuodđofága álgooahpahas, mii Suomas leamašan oahpaheaddjiskuvllaid prográmmain juo guhká. Álgolohkan ja matematihkka bodii Norgga oahpaheaddjiskuvllaid fálaldahkii bákkolažžan easkka sullii vihtta jagi áigi.

Unna skuvllain dárogiela sáhtá oahpahit seamma oahpaheaddji, guhte doaibmá luohkáoahpaheaddjin muđuige. Danne luohká giella ii soaitte rievdat, fal mánát sámástit dárogiela diimmus: «Dárogiela diimmus oahppit devdet mángosa jorba beavddi luhtte. Fáddán leat riimmat. Oahppit sámástit gaskaneaset ja hállet sámegiela maiddá oahpaheaddjái.» (Dutki beavegirjemearkkastagat 2001.)

Sáhka lea giela hálliid sosialisereimis. Mánát sámástit oahpes oahpaheaddjiinis, nugo leat hárijánan. Dát lea giellalávgunmálla mielde áibba ortnegis. Mánáide lea lunddolaš geavahit iežaset eatnigiela iežaset oahpaheaddjiin háladettiin, eandalii go sii dihtet ahte oahpaheaddji ádde sin. Ja oahppiid vástádusa man ihkenassii gillii galggašii dohkkehit. Ii galggašii bágget mánáid lonuhit giela, fal galgá sealluhit posiitiiva guottuid ja geahččalit gulahallat vuohkkasit. Deháleamos giela geavaheamis lea kommuniseren. Álgooahpahas ja dan nuorat mánáiguin sáhtá ovdánit dáinna lágiin, ja go máná lea boarrasot ja go gielaid mearkkašupmi ja hápmi álget mánáide boahit oahpsin, sidjiide sáhtá evttohit ahte vástidit oahpaheaddjái dárogillii. Ii leat seamma stuorra čuolbma, jus oahppit vástidit oahpaheaddjái sámegielain go jus vástidivčče suomagielain/dárogielain sámegieliimmus. Váldogillii lonuheapmi lea stuorit čuolbma, dasgo diet sáhtá lonuhit olles mánájoavkku giela skuvllas ja astoáiggis. Sámegielain vástideapmi oaivvilda dan ahte giellabiras lea nanus. Dieđusge lea vuogas dáguhit ášši dárogillii dárogiela diimmus ja sámegillii eatnigiela diimmus, jus oahppit geavahit eará giela go lei ulbmil. Unna oahppiiguin dorvvolaš olmmošgaskavuodat leat dehálačča, dalle ii dárbaš jurddašit, ahte dárogieliimmus galggašii álgooahpahas leat eará dárogielat oahpaheaddji. Jus leat resursat, de sáhtášiihan oahppodiimmuin leat goasnu giinu, guhte ii hála sámegiela. Dalle oahppit bággehallojuvvojit dárostit suinna. Nu oahppiin lea lunddolaš dárba dárostit, ja sii lonohallet vuohkkasit guovtti giela gaskkas. Sámegieliimmus sáhtášii oahpaheaddji leat stroangásut sámegiela sajádaga dihtii go dárogiela diimmus. Dáinna oaivvilduvvo dat, ahte sámegiella dárbaša eanet doarjaga giellasosiologalaš dili dihtii go dárogiella. Dárogiella lea riikka giella ja oidno medias maiddá olu eanet go sámegiella. Oppalaččat lea sáhka eahpečielga giellaprográmmain. Sámegiela ja dárogiela sajádagaid suokkardallan lea gaskan servodaga ja skuvlla dásis.

Sámegiela sajádaga eahpečielggasvuohta oidnui dán dutkamušas nu, ahte go oahpaheaddjit ráhkadedje skuvládási báikkálaš plána, de dat gárvejuvvui dušše dárogillii. Dát dilli muitala dan birra, mo oahpaheaddjit oidnet sámegiela geavahanárvvu dahje sámegiela geavaheami mearkkašumi beaivválaš anus plánedettiin: »Oahpaheaddjit dahke plánenčoahkkimis báikkálaš skuvlplána dárogillii, muhto sámástedje ankke plánedettiin» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001; Skuvllaid jahkeplánat ja báikkálaš plánat jagiin 2001–2008 Norggas).

Dáid ovdamearkkaid vuodul oahpahusas lea oppalaččat eahpečielggas, mo gielladili galggašii sámegiela konteavsttas hálldašit. Maiddái doaibmi jurdda guovttegielatvuodas orru váilumin dahje lea váilevaš (gč. maiddái Høier 2007). Kamil Øzerk (2010) deattuha, ahte dili buorideapmi gáibidivččii sámegiela stáhtusa loktema nu, ahte sámegiella livččii ulbmil ja das livččii árvu buot oahpahusa dásiin.

Lohkama ja čállima oahpahusa deattuhus

Boradeapmi: Oahpaheaddji lohka máidnasa girjjis oahppiide seammás go sii borret nisttiid (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001).

Girjerájusdiibmu: Vuos oahppit ohcet girjjiid, maid áigot luoikkahit ruoktut. Dan maŋŋá oahpaheaddji lohka girjjis máidnasa. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001.)

Oahppit čállet ieža unnán (Videomateriála 2001).

Áiccademiid vuodul oahpaheaddji logai beaivvi miehta iešgudege dilálašvuodas viehka olu. Dialoga lohkandilálašvuodain bázi goittotge eret. Dialoga lohkandilálašvuoda oktavuodas mearkkaša, ahte teaksta dahkko oahppiide mearkkašahhtin ja lagasin jearahallama ja hálešteami bokte. Áiccadeami vuodul oahppit eai ságastan fáttáin maid guldalede eai ge čállán nu olu ieža dahje konstruieren ovdamearkan sárguma vehkiin dan maid ledje gullan. Lohkandilálašvuodat dáhpáhuve diliin, mas oahppit borre nisttiid dahje vurde juoidá man nu eará dilis nugo girjerádjosis ja fáttát ledje luovus sin dábalaš doaimmain, ja dalle oahppiid iežaset aktiiva oassálastin lohkan- ja čállindoaimmaide estojuvvui. Jus čanastat lohkandilis ja oahppamis livččii seaillu-

huvvon, de gielalaš dáiddut livčče ožžon buoret stimulusa. Lea gal dehálaš maid dušše guldalit máidnasiid, muhto soaitá leat dehálaš fuomášit, dáhpáhuvvágo dat almmá ahte lohkan ávkkástallojuvvo eanet.

«Bustávva hárrjehallamis geardduhuvvojit ovddit jagi ohppojuvvon bustávat» (Videomateriála 2001). Dákkár geardduheapmi orru leamen stabiliserejuvvon vuogádat Norgga beale lohkan- ja čállinoahpahusas ja nu maiddái dasa laktasit čuolmmat.

Nuppiluoikkálaččain lea sámegiella. Fáddán lea bustávva s, mii seammás geardduhuvvo mannan jagis, dadjá oahpaheaddji. Vuosttašluohkkálaš lea nuppi oahpaheaddjiin bargamin juoidá eará. Oahpaheaddji cuožžu távvalis ja dadjá, ahte dál mii bargat jietnadat s:ain. Oahppit fitnet čállimin távvalii s- ja S-bustávid. Dan maŋná oahpaheaddji čállá ovddit oahpes bustávid távvalii. (Videomateriála 2001.)

Bustávva geardduhuvvo ja manno seamma láhkai čađa go ovddit jagi. Oahppiide ii boađe oahppanstimulašuvdna doarvái, go olles syntehtalaš vuogádahkii gullevaš proseassa ii manno čađa. Dán dilis dušše gaskavuohta jietnadat–bustávva giedahallo, muhto stávval–sátne -oassi báhcá eret.

Mearkkašanveara lea maid, ahte oahpahusas buktojuvvojit ovdan amas diftonggat ja sániid, main ii leat mearkkašupmi – mat eai leat áddehahttit sámegielas. Dát vuohki gullá bustávva–jietnadat–stávval–sátne -oahpahanvuohkái, mii ii vealttakeahhtá doaimma buot diliin. Dat lea buorre doarjjan oahpahussii buktit ovdan beliid, mainna oahppi giellabeallji hárrjehuvvo, muhto dat ii sáhte leat váldooahpahanvuohki. Sámegielas leat giela iežas njuolggadusat, ja livččen várrugas buktit málliid mat gillii eai gula. Távvaoahpaheamis lea diedusge dehálaš earuhit diftonggaid ja sániid, mat eai čuovo sámegiela málle, muhto sámegiela gielladili dihtii anášin dehálabbon oahpahit sámegillii gullevaš diftonggaid ja sániid vai dat báhcet millii iige ovdamearkkaid mat eai sámegiela čállinvuogis gávdno. Amas diftonggaid ja amas sániid ovdanbuktin hástá oahppiid giellaáddejumi, muhto seammás soaitá maiddái seaguhit sin oahppanproseassa. «Oahpaheaddji čállá távvalii diftonggaid ja sániid, mat eai gávdno sámegielas» (Videomateriála 2001).

Oahppiid čállima hárrjehallamii ii áiccadeami vuodul geavahuvvo beare olu áigi: «Oahpahus dáhpáhuvvá oaiveášsis nu, ahte oahpaheaddji ja oahppogirji leat guovddázis» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001; 2007; Videomateriála 2001). Dat

oidno nu, ahte oahppit eai aktiivvalaččat dutkanmateriála vuodul čále ieža čállosiid ja hárhjala bustávamálliid. Livččiigo dat dehálaš, lea beroštahtti jearaldat. «Suoma bealde dutkanmateriála vuodul váldodeaddu lea barggus, maid oahppi dahká ieš» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007).

Bustávamáallet

Sámegiela lohkanpahus Norgga bealde orru vuodđuduvvamin dutkanmateriála vuodul bustávaid hárhhallamii álgoohpahasas. Lokten dán albmanusa oidnosii, dasgo livččii mearkkašahtti mannat dán proseassa čađa maiddái viidásebbot. Lohkanohpahasas oktavuodas galggašii ovddidit gielalaš didolašvuoda buot beliid iige vuodjut dušše ovdamearkan fonologalaš didolašvuhtii. Jus nu geavvá, de eará gielalaš didolašvuoda bealit eai sáhte ovdánit nu bures. Máná lohkanohpahasas guovddášreaidu lea juohke dáhpáhusas fonologalaš didolašvuodta (gč. Valkonen – Vilska 2002). Eandalii nuppi luohkás bustávaid geardduheapmi ii leat šat doarvái, muhto baicca gielalaš didolašvuoda ferte stimuleret ja mannat eará dásiide. Dás lea mearkkašahtti aiddo dat, mo bustávain šaddet stávvat ja sánit. Oahppit maid berrešedje ieža hárhhallat dáid áššiid. Dál ášši gehčcui dušše bustávva-dásis áicademiiguin távvalis ja de bázii dasa. Go ášši váldo ovdan dušše távvalis, de joatkka-prosesseren báhcá.

Oahpaheaddjit geavahit heivehuvvon osiin Norggas ja Suoma ráhkaduvvon oahppomateriála. Dát lea bargu, mas gártá heivehallat olu, dasgo geavahuvvon oahppomateriála lea oassin oalle boaris ja sisttisdoallá olu mekánalaš bargobihtáid. Ovdamearkan Suoma sámediggi ii leat ráhkadan sámegiela álgoohpahasii odđa čállinvuogi hárhjehusgihppagiid, vaikke dan birra leamašan olu sáhka. Go Norggas ii leat oahppoplána dásis dohkkehuvvon giehtačállima málle muhto Suomas lea, de dat dahká oahppomateriálaovttasbarggu geavadis vehá mohkkájin. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007.)

Norggas čállinbustávát eai leat standardiserejuvvon oahppoplána dásis seamma láhkai go Suoma bealde. Suomas leat anus standardiserejuvvon bustávamáallet tekstemis ja giehtačállima čállinvuogis. Čállinvuohkái geavahuvvo Suomas olu áigi,

nu ahte bustávaid hámit automatiserejuvvojit ja juohke oahppái galggašii šaddat buorre ja čielga čállinvuohki, mas galgá maŋŋá šaddat persuvnnalaš giehtačála. Čállima oahpahas ii ráddjejuvvo luohkkadásiide 1.–2., muhto dat joatkašuvvá maiddái luohkkadásiin 3.–9. (Krokkfors – Suominen – Wäre-von Hedenberg – Uusitalo 2008.)

Norgga beale oahpahasas orru leamen vehá eahpečielggas geavahuvvojitgo oahpahasas unna vai stuorra bustávat (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001).

Suoma bealde geavahuvvojit vuos stuorra bustávat ja dađistaga unna bustávat (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007).

Lea oahpaheaddji välljejumi duohkin, makkár bustávamállin oahpaha (Oahpaheaddji jearahallan 2007 Norggas).

Norgga beali oahpahasvuogádaga standárddahis bustávamálla ja Suoma beali standardiserejuvvon bustávamálla dagaha ovttasbarggu oahppomateriála olis váttisin, dasgo goit čálagihppagiid oahpaheaddjit Suoma bealde eai sáhte njuolgut geavahit earálágan bustávamálla dihtii, jus galggaše čuovvut Suoma oahppoplána standardiserejuvvon málliid. Dákko bokte lea dárbu harmoniseret vuogádagaid. Dákkár detáljjat njoahcudit ja maiddái estet sámeoahpahusa ovdáneami, go resursat gollet guovtti riikka vuogádagaiguin sugahallamii. Iešguhtege Norgga beali oahppomateriálabuvttadeaddji ja oahpaheaddji vällje ieš, makkár bustávamálliid geavaha čállimis.

Duogážin Suoma standardiserejuvvon bustávamállide ja daid jotkkolaš ovddideapmái lea dárbu harmoniseret eurohpalaš čállinvugiide ja čuovvut daid proseasaid, mat čállinoahpaheamis Eurohpás leat. Norga ii leat čuovvolan dáid ortnegiid. Norggas álgooahpahusa mearkkašupmi lea loktejuvvon easkka maŋimuš viđa jagi áigge oidnosii, go Suomas fas dat leamašan Snellman-ideologijja vuodđogeaddgi olles áigge. Snellman-ideologijja čujuha historjjálaččat dasa, mo Suoma servodat huksejuvvui iehčanas váldegotti prinsihpa jurdagii, mas suomelašvuolta ja suomagiella ledje dehálaš bealit, vai besse luovvanit Ruota ja Ruošša váikkuhusain. (Paksuniemi 2009.)

Čuovvovaš ovdamearka lea maiddái mikrodási luohkkálanjas ja muitala gielddaid makro giellapolitihka dilis veahá eará oaidninvuogis mikrodási albmanupmin.

Go áiccada oahpahusa, de oahppiin lea olu rasildeapmi ja čohkohallan iežas pulpehtas dan sadjái ahte sii duodalaččat barggašedje ieža ángirit lohkan- ja čállinoahpaphallamiin dahje muđui ovddidivčče gielladáidduset iešguđege vugiiguin. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001; 2007 Norggas; Video-materiála 2001 Norggas).

lešguđege árbevierut

Norga lea čuovvugoahmán amerihkálaš sosiokonstruktiiivvaš oahppanoainnuid ja Suopma fas duiskalaš árbevieruid skuvlla lágideamis.

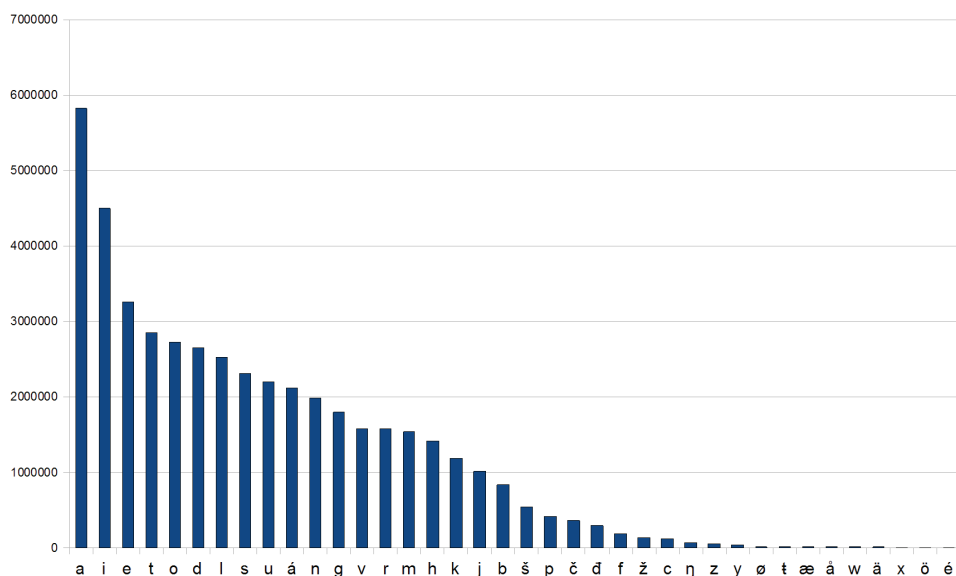
Álgoohpahasas dát oidno nu, ahte Suomas deattuhuvvojit garra bargu ja lohka mearkkašupmi oahpahasas. Norggas oidnui stoahkama ja sosiála-proseassaid deattuhuvvan dán dutkanmateriála vuodul. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007.)

Merja Paksuniemi (2009) čállá nákkosgirjjistis, ahte Suopma välljii herbart-zillerilaš filosofija skuvllaid duogášjurddan. Dat lei stroaŋga jurdda das, mo suopmelaččain galggai skuvlet buriid ja jegolaš bargiid váldoservodahkii. Dat jurdagat bukte Suoma skuvlii garra bargoleavttu. Nu gohčoduvvon «Ođđa skuvlla» váikkuhus leavvagođii Estlánddas ja Ruotas ovdal nuppi máilmmisoađi, muhto ovdáneapmi bisánii soađi dihtii. Dán «Ođđa skuvlla» -jurdagis ledje reformapedagogalaš deattuhusat. Soahti dagahii, ahte Suoma servodaga galggai ođđasit hukset. Suoma beallai báhcán barggu garra deattuhus juo álgoohpahusa rájes veadjá lea herbart-zillerilašvuoda váikkuhus, muhto maiddái «Ođđa skuvlla» váikkuhus oidno nu gohčoduvvon dutkioahppama ja iežas barggu deattuheami bokte. Oahpahasas geavahuvvo áiccalmahtti materiála. PISA-bohtosiin birgema duogáža sáhtá čilget Suoma skuvla, man vuodđun lea garra bargorytma. Duogázin lea našunála stáhta huksema historjá, mii ii historjjálaš sivaiddat geažil leat eará Davviriikkain nu mearkkašahtti rollas. Lea sáhka servodatlaš earuin. «Suoma beale sámegeahtta álgoohpahasas leat guovddážis fárus oahppiid skuvla- ja ruovttubarggut ja barggildeapmi» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007).

Bustávaid oahpahanortnet

Bustávvadovdan lea dehálaš, go oahppit oahpahallagohtet lohkat ja čállit (Lerkkanen 2003). «Áiccademiid vuodul rievdadallá, man ortnegis bustávat oahpahunvojit» (Dutki beavegirjemearkkastagat 2001; 2006; 2007). «Go geahčadin oahpahusa girjiid, de maidái doppe rievdadallá, man ortnegis bustávat bohtet ovdan» (Dutki beavegirjemearkkastagat 2007). Dán vuodul lei dárbu čielggadit, mat leat dábáleamos bustávat sámegeiela, muhto dákkár diehtu ii gávdnon. Suomageiela dakkár diehtu gávdno Matti Pääkkönen (1990; 1991) dutkamušain suomageiela bustávain.

Dasto bivden Romssa universitehta ja Norgga Sámedikki sámegeiela Giellateknologija-prošeavtta rehkenastit, mat leat dábáleamos bustávat sámegeiela. Norgga Sámedikki elektrovnnaš teakstavuorkkás ledje 59 723 513 mearkka, mas leat fárus davvisámegeiela Min Áigi -áviissa artihkkalat jagiin 1997–2006 (34 929 211 mearkka), Norgga Sámedikki ja Guovdageainnu suohkana áššegirjiit jagiin 1994–2008 (15 210 691 mearkka), Ođđa testameantta ja oassi Boares testameantta teavsttain (1 458 935 mearkka), muhtin láhkateavsttat (2 063 647 mearkka), guhtta

Govus. Davvisámegeiela dábáleamos bustávat

čáppagirjjálašvuoda teavstta (1 677 479 mearkka) ja diehtogirjjálašvuolta (sámiid skuvlahistorjá, Romssa buohceviešu diehtujuohkinteavsttat, O97S oahppoplána jna. 4 383 550 mearkka). (Sámi giellatekno 2008.) Giellateknologiija-prošeakta ovdida sámegeiela dihtorteknologiija. Dan boađusin lea ráhkaduvvon ovdamearkan divvunprográmma dihtora teakstaprográmmaide.

Govvosis leat davvisámegeiela dábáleamos bustávat ovdal namuhuvvon teavsttain. Govvosis leat fárus earáge bustávat go mat davvisámegeielas leat dan sivas, ahte korpus-teavsttain leamašan eará geielaide gullelaš sánit. A, i, e ja o leat vokálain dábáleamosat ja t, d, l ja s fas konsonánttain. Sámegeiella lea vokáladettolaš giella. Ovdamearkan Valkeapää (1986) Áppesa bustávaide ordnet lea A, Á, I, L, U, N, O, E, S, M, D, G, B, R, H, T, J, P, V, K, C, Č, Š, D. Áppes maiddái čuovvu vokáladettolašvuoda. Earrun Valkeapää ja govvosa bustávaide lea dat, ahte á-vokála buktojuvvo juo árra muttus Áppesis. Dábáleamos bustávaide govvosis á-bustávva lea logát sajis. «Oahpaheaddjit čuvvot oahppogirjjiid bustávaide oahpahanortnegiid» (Dutki beavegirjemearkka-stagat 2001; 2006; 2007; 2008). Dien bealis lea mearkkašahhti man ortnegis bustávat oahppogirjjiin leat. Danne livččiige beroštahtti guorahallat buot davvisámegeielat álgooahpahusa oahppogirjjiid gávnnahan dihtii bustávaide oahpahanortnega dain.

Prinsihppan galggašii oahpahusas leat dat, ahte oahppit eai seaguhuvvo. Nuba á-bustáva sáhtášii buktit oahpahussii vehá maŋnelabbos. Nubbi bealli áššis lea dat, ahte oahpahusas háliidit várra juo árra muttus giddet fuomášumi bustávaide a ja á earuide juo dan dihtii, ahte daid geavaheamis leat suopmanerohusat, mat váikkuhit oahppiid hállamii ja čállinoahpahallamii.

Oahppogirjebuvttadeamis berrešii váldit vuhtii bustávaide ovdanbuktinortnega davvisámegeiela bustávaide mielde. Maiddái oahpaheaddjiid vásáhusaid vuhtii váldin lea dehálaš. Muhtimat oahpaheaddjiin muihtalede, ahte sii testejit mánáid das, makkár bustávaide sii dovdet skuvlii álggedettiin. «Oahpes ja motoralaččat álkes bustávaide mannet čađa jođáneappot de oahpahusas» (Oahpaheaddji jearahallan 2006). «Mus lea dakkár dovdu go oahppit hálddašit sullii gávccii bustáva ja dovdet gávccii vokála, de ohppet lohkat» (Oahpaheaddji jearahallan 2007). Marja-Kristiina Lerkkanen (2003) ovdanbuktá seammaláhkai iežas nákkosgirjjiis, ahte oahppit ohppet gaskamearálaččat lohkat, go sii hálddašit logi bustáva.

Oahpahusmálles, mas leat sánit guovddázis, lea dehálaš ahte mielde lea hállama olggosbuktin ja hállama analyseren, bustávva–jietnadaga -vástideaddjivuoda oahp-

pan, bustávid ovtasteapmi stávvalin, sáni čohkken stávvaliin, stávvalráji gávdnan oidnojuvvon sáni vuodul ja lohkama ádden (Ahvenainen – Holopainen 2005: 109–110). Buot dáid beliid galggašii mannat čađa olles áigge oahpahusas fámoláččat, vai oahppiid gielalaš áddejupmi ja nu lohkama ja čállima oahpahallan šaddá buorebut vejolažžan. Vuosttaš luohkát leat mearkkašahtti oahppiid manjit áigge birgejumii ektui. Dalle lámččojuvvo vuoddu buot manjit oahppamii ja birgejumái.

Mo sámegiela galggašii oahpahit lohkat?

Aro (2004) deattuha iežas dutkamušas, ahte giela čállinvuogi berre váldit vuhtii go oahpaha lohkat ja čállit. Dalle málliid ii berre váldit eará gielain, muhto ferte váldit vuhtii giela iežas struktuvrra. Lohkama oahpaheami metodat rievddadallet oaiveáššis dan mielde, leago giela čállinhápmi njuolggaduslaš vai eahpenjuolggaduslaš: leago giela jietnadagain ja čállinmearkkain njuolgo vai eahpenjuolgo vástidanoktavuohta / vástiditgo giela jietnadagat ja čállinmearkkat njuolga nuppiideaset vai eai. (Uusitalo-Malmivaara 2009: 25) Suomagiella lea dán dáfos goasii dievaslaš, ja dasa vuodđuduvvá dat, ahte Suoma oahppit ohppet gaskamearálaččat njealji mánu lohkat. Sámegielas diet vástidanoktavuohta ii leat áibbas nu čielggas, muhto das leat bealit maid veagas dat lea measta seamma dilis go suomagiella. Vai giella deavdá dáid gorálašvuoda kritearaid, de dat galgá deavdit čuoovvačča: hállon ja čállon giela vástideaddjivuohta, álkivuohta jietnadeamis, jietnadagaid bistinearut, sániid guhkkodat ja hállan- ja stávvalrytma leat dihtoláganat (Ahvenainen & Holopainen 2005). Dáid beliid berrešii dutkat, ja dákkár čohkkejuvvon diehtu álgo-oahpahusa várás ii velá gávdno sámegielas, vaikke dákkár dieđuid lea gal vejolaš čohkket ja guorahallat dahkkon vuodđodutkamiid vuodul.

Lohkanmetodat leat guokte váldojoavkku, syntehtalaš ja analyhtalaš (Lerkkanen 2006: 59). Juohku boahtá Torleiv Høiena ja Ingvar Lundberga (1999) guovttekanálat málles mas syntehtalaš metoda vástida fonologalaš ja analyhtalaš fas ortográfalaš kanála. Engelasgielat girjjálašvuolta govvida dávjá fonologalaš metodaid alfabehtalaš dahje čohkkejeaddjin (*phonics*) ja ortográfalaš metodaid logográfalaš dahje olles sáni earuheaddji (*whole word*) vuohkin (Aro 2006: 109). Dávjá hállon maiddái *bottom-up* (syntehtalaš) ja *topdown* (analyhtalaš) -metodain, ja dalle govviduvvo lohkama oahpahusa ja oahppama vuolggasadji (Uusitalo-Malmivaara 2009: 26).

Syntehtalaš metodas oahpahas vuolga unna ovttagain, jietnadagain, bustávain ja stávvaliin sátnepalašvuodaid guvlui (*bottom-up*). Suomagiela measta dievaslaš bustávva–jietnadat -vástideaddjivuohta bealušta syntehtalaš metodaidda geavaheami. Analyhtalaš metodat leat ođđaseappot ja bohtet dávjá eahpenjuolggaduslaš gielain. (Uusitalo-Malmivaara 2009: 44.) Dákkárat leat ovdamearkan engelasgiella ja dárogiella. Dain vuolggasadjin leat olles sátni dahje cealkka, main mannat unnit ovttagaid guvlui (*topdown*) (Lerkkanen 2006: 66). Geavahas leat lassin dán guovtti váldottiippa ovtasteaddji seahkalasmetodat (Uusitalo-Malmivaara 2009: 44). Danne maidá sámegeielas soaitá dárbu geavahit syntehtalaš metodaidda, vaikke sámegeiella ii leat áibbas seamma dárki go suomagiella čállinmearkkaid jietnadatvuodus.

Syntehtalaš metodaidda sáhtá namuhit vaikkeba dáid: bustávva–nammametoda (bustávva–stávvalastinmetoda), bustávva–jietnadatmetoda (jietnadat–stávvalastinmetoda), stávvaliid mielde čeassan, hutkimetoda, BJSS-metoda (bustávva–jietnadat–stávval–sátni -metoda), CID-assosiašuvdnametoda (metoda mii hárvánuhtá lohka mávssašvuoda), PREP (*Pass Reading Enhancement Program*), Bright Start ja logorytmihkka. (Lerkkanen 2006: 60; Uusitalo-Malmivaara 2009: 45). Analyhtalaš metodaidda sáhtá dadjat olles sáni metoda (guldalan–logan–hálán), LHV (lohka hállama vuodul, HL (hállamis lohka)), Doman ja Fernand metodaidda (Uusitalo-Malmivaara 2009: 27). Holistalaš metodaidda vedjet heivet gielaidda main ii leat seamma čielga stávvaljuohku ja soaheapmi go sáme- ja suomagielas.

Fuolla mánggalágan gielladuogáža oahppiin

Dan lassin ahte galgá giddet fuomášumi teknihkalaš beliide oahpahas, de leat maid psykologalaš ja oahpahasmetodalaš bealit maid galgá fuomášit. Keskitalo (2010) áiccademiid mielde sámegeielat oahpahas doaibma eanet go ovdal oahpahasbáikin, masa oassálastet mánggalágan gielladuogážiid oahppit. Sámegeielat oahpahas gártá muddet iežas eatnigielat oahppiide ja eanetge passiiva sámegeiela dáidduin skuvlii bohtán oahppiide ja buohkaide dien gaskkas. Dát bohtá das, ahte sámit leat gártan assimilerejuvvot ja doppe leat gaskkas vanhemiid sohka buolvvat guđet leat massán giela. Dát lea albmanumi dáfus beroštahtti, dasgo dat buktá oahpahussii hástalusaid ja oahppiide iešguđegelágan vuordamušaid. Lassin inkluderema prinsihpaid mielde oahpahas leat vaikke makkár etnihkalaš joavkku oahppit.

Vai ádde giela sisdoalu, ii dárbbáš áddet juohke sáni. Oahppanválttisvuodát eai eastte searvamis oahpahussii, mii doaibmá nugo giellalávguma báikin. Go oahpahus doaibmá mánggalágan oahppiid oahpahusbáikin, de oahpaheaddji berre geavahit metodaidda main oahppi lea guovddázis ja son galggašii ságastallat olu juohke áidna oahppiin. Gulahallan mii šaddá eanet ahte eanet lea oahpahusa ulbmilin. Giellaoahpalaš meattáhusaid divvun galggašii dáhpáhuvvat eahpenjuolgut nu, ahte dat ii hehte gulahallama. Oahpaheaddji ii galggaše hállat olles luohkkái eambo go vidádasa olles áiggis. (Buss – Laurén 1997a: 12; 1997b: 22–24.) Lea goittotge dábálaš, ahte oahpaheaddjit hállat okto joba 50–60 proseantta oahpahusáiggis (Chaudron 1987). Juohke oahppi galgá beassat ovdánit iežas vugiin. Muhtin oahppit geahččalit geardduhit sániid ja cealkagiid vuosttaš beivviin ja vahkuin go oahpahus lea álgan ja sii geahččalit maiddái atnit giela juohke vejolaš vugiin. Nuppit oahppiin dárbbášit fas eambo áiggi giela oahppat. (Buss – Laurén 1997b: 25.) «Ná muitaledje maiddái oahpaheaddjit jearahallamis» (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007).

Oahpaheaddji ferte diđoštít iežas rolla giellabagadallin, ja son galgá leat empáhtalaš ja eallit oahppiid dilálašvuodaid mielde. Giela ii galgga dulkot, dasgo oahppit galget bidjat buot návccaid áddet giela. Danne sin ii galgga oahpahit vuordit jorgalusa. Sis galgá šaddadit aktiiva giela geavaheaddjiid, ii jorgaleaddjiid. (Mård 1997: 29–30, 32–33.) Holisttalaš vuolggasadjii lea giellalávgumis jierpmálaš. Oahppit berrešedje maiddái lohkat ieža olu ja maiddái jitnosit. Oahpahus ii oáččoše vuodđuduvvat dušše oahppogirjiid vehkii. Keskitalo nákkosdutkanmuša (2010: 140–144) mielde lea goittotge dábálaš, ahte sámeskuvllain oahppogirjiid hálddašit oahpahusa. Bargobádjeme-toda, iešguđetlágan oahppomateriálaid ja stoahkama datte galggašii geavahit olu. (Heikkinen 1995: 45–49, 53.) Giellalávgun sáhtta njoahcudit lohkama oahppama, eandalii jus oahppis lea rájálaš sátneráđu. Oahppiin guđet lohket bures vuosttaš giela, lea buorre lohkanáiddu maiddái nuppi gielas: sii sáhttet ovtastit visuála, semántalaš ja syntehtalaš dieđuideaset. Sii dahket maiddái viehka unnán lohkanodema burgin-feaillaid. (Geva – Clifton 1994.)

Norgga sámeskuvlamálles luohkát sáhttet leat sámezielagat, dárogielagat main sámezielat lea fágan ja guovttezielagat. Sámezielat luohkáiin ohppet lohkat ja čállit sámegeallii das fuolakeahhtá, man gielagat mánát leamašan go skuvlii bohtet.

Ii oro loahpas mearkkašupmi das, ahte lohkanohpahus dáhpáhuvvá sámegeallii maiddái daid ektui guđet leamašan passiiva sámegealliiduoin go álge skuv-

lii. Jus čuolmmat leat čuožžilan, de dat ii leat bohtán vealtameahttumit gielas, fal leamašan pedagogalaš čuolbma dahje oahppi iežas iešvuohta. Dákkár áiccadeamit leat dahkkon dutkamuša áigge ja maddái oahpaheaddjit leat muitalan dán birra. (Dutki beaivegirjemearkkastagat 2007.)

Maddái teoriija doarju dáid áiccademiid ja jearahallamiid dieđuid. Teoriija mielde oahpahuš mii doaimá giellalávgun ii leat áibbas buhtis ruossalasvuođain. Sáme-gielat luohká oahpahuš sáhtá viidát áddet giellalávgun. Muhto dan maŋná, go leat oahppan lohkat ja čállit, daid dáidduid sirdin eará gielaide orru leamen lunddolaš (Cummins 1984). Martina Buss ja Christer Laurén goittotge fáruheaba, ahte jus oahppit geahččalivčče oahppat čállit guokte giela oktanaga, dat sáhtášii hihtudat mearrideaddji olu sin oahppanproseassa, dasgo čállon giella huksejuvvo iešgudege gielas hállangielas iešgudege vugiin. Oahppit sáhtášedje seaguhit guokte ortográfalaš vuogádaga nubbi nubbái. (Buss – Laurén 1997a: 12, 14–15.) Dát lea hui beroštahtti sáme-giela oahpahuš dáfus. Sierranas gielaide vuogádagaid seaguheapmi lea vejolaš, gearddi oahppit álggahit mánggaid gielaide oahppama oktanaga skuvlla álggus gudege gieldda giellaprográmma mielde.

Lea maid sáhka vearráhafáktemis, mii eandalii Suoma bealde lohtanii guovddážii. Gii oážžu oassálastit sáme-gielat álgooahpahušii? Dutkanmateriála vuodul dat lei gielddaid ja skuvllaid, váhnemiid ja oahpaheaddjiid duohkin. Giellarevitaliseren sáhtii bissehuvvot mángga dásis. Dás bohtet bávvča válljejumit mat gusket mánáid boahhtevuhtii ja olles servodahkii, sáme-gillii ja sápmelašvuhtii. Lea sáhka oame-dovddu válljemiin. Gii váldá rolla suoládit máná giela ja boahhtevuođa? Pedagogalaš oahppi doarjun galggašii dákká bokte boahhtit guovddážii: Ráhkistit sámi mánáid nu olu das fuolakeahtá makkár duogázis, sogas son lea eret ja addit buohkaide giela. Lea garra rahčamuš oážžut ortnegiin ja guottuin dakkáriid, ahte dat lea vejolaš. Die lea váldoášši, mainna sámi oahpahuš galgá rahčat.

Loahppasánit

Dán čálloš leat guorahallojuvvon sáme-gielat álgooahpahuš iešvuođat skuvlaetnografalaš vuolggasajis. Buktojuvvojit ovdan čállinvuogi mearkkašupmi, gielddaid giellaprográmmat, lohka ja čállima oahpahuš deattuhusat, bustáv-

vamálet, bustávid oahpahanortnet, mo sámegiela galggašii oahpahit lohkat ja dat ahte sámegielat oahpahuš doaimá mánggalágan gielladuogážiid oahppiid oahpahušbáikin. Dát iešvuodát leat loktanan dutkanmateriálas, mii lea háhkkojuvvon skuvlaetnografalaš vugiin 2001–2007 áigge Norgga beale sámeskuvllain ja Suoma sámeoahpahušas jagiin 2006–2008.

Sámi hálddašanguovllu gielddain oahppit álggahit mánggaid gielaid oktanaga skuvllain Norggas. Iešguđege gielaid vuogádagaid seaguheapmi orru vejolaš sámegielat álgooahpahušas, gearddi gielddaid giellaprográmmat leat lossadat. Dat lei okta dehálaš bealli, mii sáhtá moivet, eastit ja billistit sámegiela dili, vaikke juo ii buot dáhpáhusain ja buot oahppiid ektui leatge miige eastagiid. Muhto dalle go dat lea čuolbma, de dat lea duodalaš.

Oahppiid giellaoahppanproseassa lea persovnnalaš ja oahppit rievdadallet dan mielde, man jođánit sámegiela ohppet, jus bohtet passiiva gielladáiduin oahpahušsii skuvllii álggedettiin. Lea mearkkašahtti ja dehálaš, ahte sámegiela revitaliseren dáhpáhušvá eanet ahte eanet. Sámegillii guoskevaš posiitiiva guottut ja sámegiela renessánsa oidnojit nu, ahte assimilerema vásihan váhnemat bidjet dál mánáideaset sámegielat oahpahušsii.

Sámegielat oahpahušsii bidjan doarju sámemánáid identitehta. Joavkku dásis sámegielat oahpahušsii bidjan doarju sámegiela revitaliserema. Ja buot dát ovttaš dorjot mánggagielat servoža. (Dutki beavegirjemearkkastagat 2007.)

Oahpaheaddjit váldet vuhtii heterogenalaš oahppiijoavkku iežaset resurssaid mielde. Albmanušan sámegielat oahpahuš revitaliseren ii leat ođas, muhto Keskitalo (2010) dutkanmateriála vuodul dat orru dáhpáhušvámin eanet ahte eanet. Skuvlla álggus berre oahpahušsii várret resurssaid, vai dán albmanumi sáhtá váldit doarvá bures vuhtii. Ovdamearkan mángga oahpaheaddji geavaheapmi dáikko bokte resursan lea dehálaš. Dasto eatnigielat oahppit doibmet lunddolaččat nubbi nuppi doarjjan ja gielalaš mállen, muhto sii maiddá dárbašit olu doarjaga vai sin gielladáidu ovdána. Heivehuvvon oahpahuš nu guhkás go vejolaš lea okta buorre bealli, muhto maiddá pedagogalaččat galgá geavahit vugiid mat váldet vuhtii heterogena dili. Oahpaheaddjit ja skuvlla jođiheaddjit galget máhttit rávvet ja bagadit váhneiid ja servoža.

Sámegiela oahpahas sáhtá leat vearráhafákkeaddji rollas, mánáid giinu eastá boahpmis ja váldimis giela ruovttoluotta. Giela ruovttoluotta váldin gáibida dan ahte dasa bidjá deattu nu skuvla, váhnemat, oahppit, servoš ja stuorit servodat. Jus mánát bohtet passiiva gielladáiddu birrasis, de sis ferte leat vejolašvuohta nannet iežas giela. Maiddá mánáidgárddiid giellaválljejumit leat dáikko bokte mearkkašahtti. Giella-fierpmádagaid huksen soaitá okta dehálaš bealli, mainna mánáid giela sáhtá nannet ovdal skuvlla ja skuvlla áigge. Jearaldat lea bearrašiid ja servodaga giellapolitihkalaš linnjain, main sámegiela dili ja mánggagielatvuođa ihtagiid galgá váldit vuhtii. Máná sámegiela dássi ii galgga hehttet máná oassálastimis sámegiela oahpahussii.

Dasto čalmmustahttojuvvo, ahte sámegiela galggašii oahpahit lohkat syntehtalaš vugiin. Dáikko bokte dárbbášuvvo velá eambo dutkandiehtu sámegiela álgooahpahas birra. Mánáid oahppama galgá eambo velá testet ja guorahallat ja suokkardit sámegiela iešvuođaid álgooahpahas ektui. Ii galggaše váldit vuođu eará go sámegiela dahkkon lohkan- ja čállinoahppama dutkamušain. Suomagiella goit juo lagamus sáhtášii leat mállen. Norgga bealde leat álggahan doaimmaid buoridit sámegiela álgooahpahas dili ášahusaid ja skuvllaid ovtasbargoprojeavttas (gč. Myrvoll 2005). Maiddá Sámi allaskuvlla oktavuhtii ášahuvvui gieskat Sámi lohanguovddáš čuovvolahttit sámegiela čuolmmaid ja vejolašvuođaid.

Vaikke letne detáljadásis guorahallan sámegiela oahpahas iešvuođaid álgooahpahas ja čujuhan muhtin mikrodási pedagogalaš oahpahas hástalusaid, de goittotge deháleamos lea ahte oahpahas manná sámegillii ja lea buohkaide fállon geat dasa háliidit oassálastit. Sámegiela dilli ii soaitte velá dakkár, ahte berre giddet nu olu fuomášumi pedagogalaš mikrodási beliide, dasgo giela dilis leat nu olu áššit, maid berre vuos buoridit. Oahpaheaddjiid dohkálašvuohta, oahppomateriálaváili ja sámiiid sajádat leat stuorit ollisvuođat, maidda manná áigi. Dasto álgooahpahas dásis giellaguottut ovdamearkan leat bealit, maid galgá buoridit. Eará oahppoplánaid ja eará gielaid dutkanárbevieruid ovdamearkkat eai heive sámegiela oahpahussii eaige sámegiela dilálašvuhtii. Galgá eambo deaddu sámegiela dillái, vai giella sáhtá seailut. Stáhtaid oahppankultuvrralaš bealli báidná oahppoplánaid ja oahpahan-kultuvrraid, ja nu jurddašeami ja árvvuid. Vuos ferte divvut makrodási hástalusaid, vai mikrodási oahpahas sáhtá buoridit. Dát proseassat berrejit goittotge johtit giehtalágaid.

Gáldut

Dutkanmateriála

Dutki beaivegirjemearkkastagat 2001–2008.

Oahpaheaddjiid jearahallamat ja oahpahusa áiccadeamit sámeskuvllain jagiin 2001–2007 Norggas.

Oahpaheaddjiid jearahallamat ja oahpahusa áiccadeamit sámeoahpahas jagiin 2006–2008 Suomas.

Videomateriála jagis 2001 sámeskuvllain Norggas.

Skuvllaid jahkeplánat ja báikkálaš plánat jagiin 2001–2008 Norggas.

Girjjálašvuoha

AHVENAINEN, OSSI – HOLOPAINEN, ESKO 2005/1999: *Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet. Teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita*. Jyväskylä: Special Data.

ANDERSEN, SANDER 2010: *Stor mangel på samisklærere*. NRK Sámi Radio. – http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7362428 (5.5.2011).

ARO, MIKKO 2004: *Learning to read. The effect of orthography*. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 237.

————— 2006: Miten kirjoitusjärjestelmä vaikuttaa lukemaan oppimiseen? – Marjatta Takala – Elina Kontu (doaim.), *Lukivaikeudesta lukitaitoon* s. 107–122. Helsinki: Yliopistopaino.

BAKMAND, BENTE 2000: National language planning – why (not)? *Journal of Intercultural Communication*, April, issue 3. – <http://www.immi.se/jicc/index.php/jicc/article/view/148> (20.10.2010).

BUSS, MARTINA – LAURÉN, CHRISTER 1997a: Kielikylpy matkii yhteisöä kielenopettajana. Asian ymmärtämiseksi ei jokaista sanaa tarvitse tietää. – Pertti Lehesvuo (doaim.), *Kielikylvyllä suu puhtaaksi* s. 7–15. Vaasa: Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja.

————— 1997b: Kielikylpyyn tarvitaan laaja verkosto. – Pertti Lehesvuo (doaim.), *Kielikylvyllä suu puhtaaksi* s. 17–25. Vaasa: Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja.

CHAUDRON, CRAIG 1987: *Second language classrooms: research on teaching and learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

CUMMINS, JIM 1984: *Bilingualism and special education: Issues in assessment and pedagogy*. San Diego CA: College-Hill Press.

- GEVA, ESTHER – CLIFTON, SUSAN 1994: The development of first and second language reading skills in early French immersion. *The Canadian Modern Language Review*, 50 s. 646–667.
- GONAGASLAŠ GIRKO-, OAHPAHUS- JA DUTKANDEPARTEMEANTA 1997: *10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánat*. Oslo.
- HEIKKINEN, MARITA 1995: Kielikylpy ala-asteella. – Christer Laurén (doaim.), *Kielikylpymenetelmä: kielen käyttö mielekkääksi* s. 43–63. Vaasa: Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja.
- HELANDER, NILS ØIVIND 2003: Sámeigiela oahppoplána álgooahpahusa árvvoštallan. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Mo sámáidahttit skuvlla? Reforpma 97 evalueren* s. 87–106. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA 1985: *Johdatus kasvatustieteiden filosofiaan*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- HIRVONEN, VUOKKO 2003a: (doaim.). *Sámi skuvla plánain ja praktihkas: mo dustet O97S hástalusaid? Reforpma 97 evalueren*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- 2003b: *Mo sámáidahtti skuvlla? Reforpma 97 evalueren*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- HØIEN, TORLEIV – LUNDBERG, INGVAR 1999: *Läsning och lässvårigheter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- HØIER, JORUN 2007: *Lese for å lære. Tospråklige utfordringer i utvikling av lesekompetanse i et minoritetsperspektiv*. Tromsø: Eureka forlag.
- JÄRVENSIVU (KESKITALO), PIGGA – PAKSUNIEMI, MERJA 1997: *Koulumenestyksen etnisen tasa-arvon toteutumisen arvosanojen perusteella Utsjoella*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Luokanopettajakoulutus. Syventävien opintojen tutkielma.
- KESKITALO, PIGGA 2010: *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatustieteen antropologian keinoin*. Dieđut 1/2010. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- KESKITALO, PIGGA – MÄÄTTÄ, KAARINA – UUSIAUTTI, SATU 2011a: The Prospects of Ethnography at the Sámi School. *Journal of Studies in Education*, Vol 1, No 1 s. 1–30.
- 2011b: Toward the Practical Framework of Sámi Education. *British Journal of Educational Research*, 1(2) s. 84–106.
- KJÆRNSLI, MARIT – LIE, SVEIN – OLSEN, ROLF VEGAR – ROE, ASTRID 2007: *Tid for tunge løft. Norske elevers kompetanse i naturfag lesing og matematikk i PISA*. Oslo: Universitetsforlaget. – http://www.udir.no/upload/Forskning/Internasjonale_undersokelser/Tid_for_tunge_loft.pdf (20.10.2010).

- KROKFORS, LEENA – SUOMINEN, LEENA – WÄRE-VON HEDENBERG, MERVI – UUSITALO, LIISA 2008: *Uudet kirjaimet ja numerot*. Helsinki: Nice Factory – Opetushallitus. – <http://www03.edu.fi/oppimateriaalit/kirjainuudistus/> (20.10.2010).
- LAUHAMAA (KESKITALO), PIGGA 2003: Oahpaheamis oahppamii – oahppoplána bargovugiid guorahallan. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvlla plánain ja praktihkas* s. 36–53. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- 2005: Kielelliset virikkeet. Kasvatustieteen päivät 2004. Suomen kasvatustieteen seura. – Sari Havu-Nuutinen S. – Mari Heiskanen M. (doaim.), *Yhtenäistyvät ja erilaistuvat polut oppimisen ja koulutuksen eri vaiheissa* s. 44–52. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteen päivien 2004 verkkojulkaisu.
- 2008: *Saamelaisopetussuunnitelman merkitys: tutkimus saamelaisopetuksen organisoinnista*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lisensiaatintutkimus.
- 2009. Sámi vuolggasaji nannen oahpahusas – rituálat guovddázis. *Sámi dieđalaš áigečála* 2009 (1–2) s. 76–89. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- LAUHAMAA (KESKITALO), PIGGA – RASMUS, EEVA-LIISA – JUDÉN-TUPAKKA, SOILA 2006: Saamelaiskasvatus sosialisaaion, enkulturaation ja identiteetin käsitteiden valossa. – Tuomas Martikainen (doaim.), *Ylirajainen kulttuuri: etnisyyt Suomessa 2000-luvulla* s. 190–211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LERKKANEN, MARJA-KRISTIINA 2003: *Learning to Read: Reciprocal Processes and Individual Pathways*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education Psychology and Social Research 233.
- 2006: *Lukemaan oppiminen ja opettaminen esi- ja alkuopetuksessa*. Helsinki: WSOY.
- MAGGA, OLE HENRIK 2003: Sámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Mo sámáidahttit skuvlla? Reforppma 97 evalueren* s. 54–86. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- MANNDAL, ROGER – SOMBY, LIV INGER 2010: *Bør tilby gratis samiskutdannelse*. NRK Sámi Radio. – http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7264279 (5.5.2011).
- MÁHTTODEPARTEMEANTA – SÁMEDIGGI – OAHPAHUSDIREKTORÁHTTA 2008: *Máhttolokten Sámi oahppoplánabuvttus*. Oslo: Oahpahusdirektoráhtta. – [http://www.sametinget.no/kunde/filer/Kunnskapsloftet%20samisk_NORDSAMISK\(1\).pdf](http://www.sametinget.no/kunde/filer/Kunnskapsloftet%20samisk_NORDSAMISK(1).pdf) (10.3.2011).
- MYRVOLL, MARIT 2005: *Samisk begynneropplæring: evaluering*. [Jorgalan] Berit Margrethe Oskal. Tromsø – Kárášjohka: Høgskolen i Tromsø – Sámediggi.

- MÅRD, KARITA 1997: Kielikylypöpettajan on osattava roolinsa. Viisivuotias on tyytyväinen itseensä, utelias ja vielä tarpeeksi lapsellinen oppimaan uutta kieltä. – Pertti Lehesvuo (doaim.), *Kielikylyvylä suu puhtaaksi* s. 27–35. Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja.
- MÅSØ NILS HENRIK 2010: *Vil vite hvorfor stadig færre velger samisk*. NRK Sámi Radio. – http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7364409 (5.5.2011).
- OGBU, JOHN U. 1991: Immigrant and involuntary minorities in comparative perspective. – Margaret A. Gibson & John U. Ogbu (doaim.), *Minority status and schooling. A comparative study of immigrant and involuntary minorities* s. 3–33. New York, NY: Garland Publishing.
- 1992: Understanding Cultural Diversity and Learning. *Educational Researcher* 21 (8) s. 5–24.
- ОАҢҢАҢСҢАҢАҢА 2004: *Oahppoplána vuodustusat*. Helsset.
- OPETUSHALLITUS 2000: *Esiopetuksen opetusuunnitelman perusteet*. Helsinki. – <http://www02.oph.fi/ops/esiopetus/esiops.pdf> (15.5.2011).
- PAKSUNIEMI, MERJA 2009: *Alakansakoulunopettajaseminaarin opettajakuva lukuvuosina 1921–1945 rajautuen oppilasvalintoihin, oppikirjoihin ja oheistoimintaan*. Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 161.
- PIETILÄ, PIRITTA – LAUHAMAА (KESKITALO), PIGGA 2008: Kasvatusantropologinen tutkimusprosessi – tutkija kulttuurisen ymmärryksen tiellä. – Pauli Siljander – Ari Kivelä (doaim.), *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt* s. 439–455. Kasvatusalan tutkimuksia 38. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1990: *Grafeemit ja konteksti: tilastotietoja suomen yleiskielen kirjaimistosta*. Helsinki: SKS.
- 1991: A:sta ö:hön. Suomen yleiskielen kirjaintilastoja. *Kielikello* 1/1991 s. 3. – <http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/kielikello/kirjtil.html> (20.10.2010).
- SARIVAARA, ERIKA KATJAANA 2010: Máttuid giela gáhtten: Stáhtusmeahttun sápmelaččaid sámegiela ealáskahttin Suoma bealde Sámis. *Sámi dieđalaš áigečála* 1 (2010) s. 51–69.
- SÁMI GIELLATEKNO 2008: *Corpus content – sme: files*. Universitetet i Tromsø. – <http://www.giellatekno.uit.no/doc/lang/corpus/corpus-sme.html> (23.4.2008).
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2008. Bilingual education and Sign language as the mother tongue of Deaf children. – Kellett Bidoli – J. Cynthia – Elana Ochse (doaim.), *English in International Deaf Communication* s. 75–94. Bern: Peter Lang.
- TURUNEN, TUIJA 2008: *Mistä on esiopetussuunnitelmat tehty? Esiopetuksen opetusuunnitelman perusteiden 1996 ja 2000 diskursianalyttinen tutkimus*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.

- UUSITALO-MALMIVAARA, LOTTI 2009: *Lukemisen vaikeuden kuntoutus ensiluokkalaisilla. Kolme pedagogista interventiota*. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 303. – <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/45143/lukemise.pdf?sequence=1> (20.10.2010).
- VALKEAPÄÄ, HELENA 1985: Muhtin dialeaktaerohusaid vuhtii váldin lohkan- ja čállinoahpahas. *Dieđut nr. 2/1985* s. 75–94. Giella dutkan, dikšun ja oahpahearmi.
- 1986: *Áppes 1*. Helsset: Skuvlaráđđehus.
- VALKONEN, PIRKKO – VILSKA, PÄIVI 2002: Esikoululainen kielen käyttäjänä ja tutkijana. – Anneli Niikko (doaim.), *Esiopetusta linnan liepeillä* s. 17–29. Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. – <http://sokl.joensuu.fi/verkkojulkaisut/esiopetus/Norko.htm> (20.10.2010).
- WULF, CHRISTOPH 2002: *Anthropology of education: history and theory of anthropology*. Münster: Lit Verlag.
- ØZERK, KAMIL 2010: *Samisk som mål og middel*. Sámi earenoámašpedagogalaš fágabeaivvit 3.–4.3.2010. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. [Almmukeahtes konferensaovdanbuktin].

Linguistic features in Sami instruction at first grades

This article focus on features of Sami language instruction in the first grades in Norway and Finland. The most important part of the paper is to compare instruction methods in Norway and Finland – what kind of differences exist between these countries on an ideological level with regard to language instruction. Secondly, the paper outlines the challenges of Sami language instruction in the first grades as an indigenous peoples' language with minority language status. This presents its own differences and challenges which must be taken into account on the planning level and in practice in a working classroom. Sami language instruction occurs within a challenging environment. Student groups are more heterogenic than ever. Teachers must work within a situation which is quite different in relation to the language situation in the country as a whole. The situation of the Sami language differs markedly from that of the languages of the nation states in question and there is a pressing need for more research in this area.

PIGGA KESKITALO

pigga.keskitalo@samiskhs.no

Sámi University College

KAARINA MÄÄTTÄ

kaarina.maatta@ulapland.fi

University of Lapland